

โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม

กิจกรรมการจัดทำกลไกและเครื่องมือ เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ตัวอย่าง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

มัยยา รักษาสัตย์

นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ

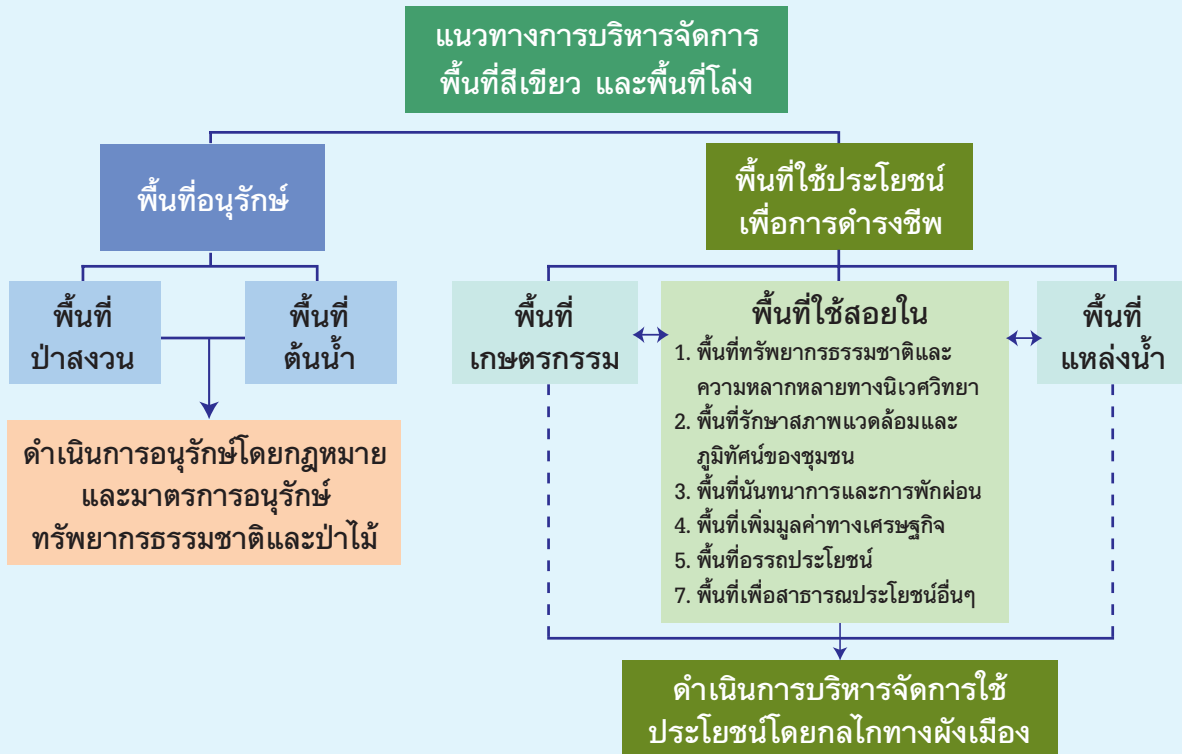
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1. ที่มาของโครงการ

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) ได้จัดทำโครงการชุมชน อยู่คู่อุตสาหกรรม ตั้งแต่ปี 2554 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดทำนโยบาย ยุทธศาสตร์ เครื่องมือและกลไกด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับอุตสาหกรรมอย่างยั่งยืน มีหลักการและวิธีการดำเนินงานที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และบูรณาการความรู้ท้องถิ่นกับความรู้สากล โดยเฉพาะด้านการดูแลรักษาและบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวในชุมชนเมือง มีพื้นที่เป้าหมายในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง บริเวณเขตเทศบาลนครระยอง ตำบลตะพง ตำบลเชิงเนิน และตำบลบ้านแลง ที่ผ่านมาโครงการมีผลผลิตประกอบ ด้วยระบบการบริหารจัดการข้อมูลพื้นที่สีเขียว ความรู้ด้านพรรณไม้ที่มีศักยภาพดมลพิษและเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษา และแนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน ในเมืองที่มีกิจกรรมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ และจากผลการดำเนินการโครงการ ทำให้สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้รับคัดเลือกเข้ารับรางวัล “ความเป็นเลิศด้านการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม” ในระดับดีเยี่ยม ประจำปี 2557 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร)

ในปี 2558 สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลตะพง เป็นพื้นที่ตัวอย่างในการจัดทำแผนผังพื้นที่สีเขียว แผนผังแสดงที่โล่ง (open-space plan) และผังชุมชน สำหรับใช้เป็นเครื่องมือกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่ด้วยตนเอง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ และต่อมาในปี 2559 สำนักงานนโยบายฯ มอบหมายให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศึกษาและพัฒนากระบวนการจัดทำผังชุมชนตะพง เพื่อเป็นเครื่องมือการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งในชุมชนในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลตะพง สำหรับบทความนี้ จะได้กล่าวถึงผลผลิตหลักของการดำเนินงานโครงการ

แผนผัง: เครื่องมือและกลไกการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง

ภาพที่ 1 แผนผัง: เครื่องมือและกลไกการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง

ที่มาของแผนผัง:

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2559). โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม: กิจกรรมการจัดทำกลไกและเครื่องมือเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ตัวอย่าง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. รายงานฉบับสุดท้าย. กรุงเทพฯ: หน่วยงานส่วนจำกัด สุโขทัย สุขสำราญ.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2559). คู่มือการจัดทำผังชุมชน เพื่อการพัฒนาชุมชนสีเขียวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: หน่วยงานส่วนจำกัด สุโขทัย สุขสำราญ.

ในปี 2559 พร้อมทั้งบทเรียน และแนวทางการ ขยายผลต่อไปในอนาคต

2. แนวทางการพัฒนาผังชุมชนเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง

พื้นที่สีเขียวเป็นองค์ประกอบสากลองค์ประกอบหนึ่งของสิ่งแวดล้อมเมืองยั่งยืน (environmentally sustainable cities) มีบทบาทหน้าที่สำคัญหลากหลายประการ ยกตัวอย่าง เป็นพื้นที่กันชน (buffer zone) ระหว่างพื้นที่ที่มีกิจกรรมหลักที่แตกต่างกัน (เช่น กรณีพื้นที่ตั้งโรงงานอุตสาหกรรมกับพื้นที่ชุมชน) ป้องกันอุทกภัยและภัยพิบัติธรรมชาติ เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน ลดอุณหภูมิ ป้องกันและบรรเทาผลกระทบด้านอากาศ ลดฝุ่นละออง เป็นแหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งเศรษฐกิจชุมชน สร้างความร่มรื่นน่าอยู่ ฯลฯ นอกจากนี้ เมืองในอนาคต กำลังเผชิญกับการหลั่งไหลของประชากรเข้ามาในพื้นที่ และการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ดังนั้น ในการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนจึงจำเป็นต้องมีเครื่องมือและกลไกที่ช่วยดูแลรักษาและบริหารจัดการพื้นที่

สีเขียวและพื้นที่โล่ง ให้มีขนาดและคุณภาพที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพ มีส่วนร่วมของประชาชน ตอบโจทย์ของสังคม สอดคล้องกับวิถีชีวิต และการพัฒนาด้านอื่นในเมือง ในโครงการนี้ ได้ให้ คำนิยาม “พื้นที่สีเขียว” และ “พื้นที่โล่ง” ที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และกระบวนการศึกษา ดังนี้ “พื้นที่สีเขียว” หมายถึงพื้นที่กลางแจ้งและกึ่งกลางแจ้งที่มีขอบเขตที่ดินทั้งหมดหรือบางส่วน ปกคลุมด้วยพรรณพืชบนดินที่ซึมน้ำได้หรืออาจมีสิ่งก่อสร้างอยู่ด้วยบางส่วน ทั้งนี้อาจเป็นพื้นที่ สาธารณะหรือเอกชนที่สาธารณชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ “พื้นที่โล่ง” หมายถึง พื้นที่ ที่ปราศจากหลังคาหรือสิ่งก่อสร้างปกคลุมที่ใช้ประโยชน์เพื่อกิจการสาธารณะ มีลักษณะเป็นได้ ทั้งพื้นที่ที่มีหรือไม่มีพรรณพืชปกคลุม รวมถึงพื้นที่น้ำซึมผ่านได้และไม่สามารถซึมผ่านได้

เมื่อพิจารณาลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินและกลไกในการบริหารจัดการ สามารถแบ่ง พื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง ออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ (1) พื้นที่อนุรักษ์ เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ สำหรับระบบนิเวศ โดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำ พื้นที่ป่าสงวน เป็นต้น โดยทั่วไปถูกควบคุมไม่ให้เกิด การบุกรุกจากการพัฒนาเมือง และไม่ให้เกิดกิจกรรมการใช้ประโยชน์ใดในพื้นที่ (2) พื้นที่ใช้ประโยชน์ เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่แหล่งน้ำ เพื่อการดำรงชีพ และพื้นที่ใช้สอยประจำวัน ซึ่งในโครงการนี้ ได้แบ่งเป็น 7 ประเภท ได้แก่ (ก) พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา (เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ พื้นที่ป่าชายเลน) (ข) พื้นที่เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ชุมชน (ค) พื้นที่เพื่อนันทนาการและพักผ่อน (ง) พื้นที่ เพื่อการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ (จ) พื้นที่เพื่ออรรถประโยชน์ (ฉ) พื้นที่เพื่อการป้องกันภัยพิบัติ ทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น และ (ช) พื้นที่เพื่อการสาธารณประโยชน์อื่น (ภาพที่ 1) กลไกในการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง ประเภทพื้นที่อนุรักษ์ และประเภทพื้นที่ใช้ ประโยชน์ มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ กลไกในการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง ประเภท พื้นที่อนุรักษ์ใช้กลไกทางกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในขณะที่ พื้นที่ใช้ประโยชน์ใช้กลไกทางด้านผังเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญ

ภาพที่ 2 การมีส่วนร่วมของผู้บริหารท้องถิ่น

กลไกทางด้านผังเมืองที่สามารถใช้ในการ บริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง มีทั้งกลไกประเภทที่ต้องรองรับด้วยอำนาจ ทางกฎหมายและดำเนินการโดยภาครัฐ (เช่น ผังเมืองรวม) และกลไกประเภทที่เกิด จากการจัดทำข้อตกลงร่วมกันในชุมชน ระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาคประชาชน เอกชน และรัฐ ได้แก่ การจัดทำผังชุมชน ซึ่งเป็นแผนผังที่ใช้กำหนดทิศทางการ พัฒนาเชิงพื้นที่ มีลักษณะสำคัญคือ สามารถแสดงเจตนารมณ์ของชุมชนใน การดูแลรักษาและพัฒนาพื้นที่ของตนให้

มีคุณภาพที่ดีกว่ามาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตเกิดความสมดุลระหว่างคุณภาพสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ โดยทั่วไปผังชุมชน ประกอบด้วย ผังนโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผังนโยบาย การพัฒนาระบบคมนาคมขนส่ง ผังนโยบายการพัฒนาสาธารณูปโภค และสาธารณูปการ และผังนโยบายการบริหาร จัดการพื้นที่สีเขียว พื้นที่โล่งและสภาพแวดล้อม ในการจัดทำผังชุมชน

ภาพที่ 3 สํารวจพื้นที่เบื้องต้นโดยผู้บริหารท้องถิ่นและคณะผู้ศึกษา

ต้องจัดให้มีการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มากที่สุด เพื่อให้ได้แผนผังที่ตอบสนองต่อความต้องการและแก้ไข ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ได้อย่างแท้จริง และสมเหตุสมผล ทั้งนี้ ต้องให้ผู้เชี่ยวชาญเข้าไปมีส่วนช่วยเหลือทางวิชาการ โดยเฉพาะด้านผังเมืองและด้านการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม ผังชุมชนสามารถถูกผลักดันไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมใน 3 แนวทางหลัก ได้แก่ (1) ผนวกเนื้อหาของผังชุมชนเข้าไปในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น (2) จัดทำเป็นเทศบัญญัติท้องถิ่น (3) ใช้กลไกทางผังเมืองตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 เพื่อนำข้อมูลในผังชุมชน ไปใช้ประกอบการจัดทำผังเมืองรวม เป็นต้น

ในประเทศไทย หน่วยงานและองค์กรหลายแห่งได้จัดทำผังชุมชนในหลายพื้นที่ เพื่อเป็นเครื่องมือและกลไกสำหรับปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน สำหรับการจัดทำผังชุมชนตะพงในครั้งนี้ มีเป้าหมายหลักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือดูแลรักษาและพัฒนาพื้นที่สีเขียว และพื้นที่โล่ง เพื่อป้องกันการสูญเสียพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืนในอนาคต มีขั้นตอนสำคัญประกอบด้วย (1) วิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและกำหนดวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน (2) รวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับแนวโน้มการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะข้อมูลด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความต้องการของชุมชนในพื้นที่ ความจำเป็น โอกาส และความเสี่ยงที่ชุมชนประสบอยู่หรือจะประสบในอนาคต โดยศึกษารวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เพื่อออกแบบกระบวนการและกำหนดประเด็นศึกษา (ภาพที่ 2 และ 3) (3) สร้างภาพอนาคตการพัฒนาชุมชนร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน เพื่อกำหนดเป้าหมายและวิธีการพัฒนาชุมชนตามที่ต้องการและคาดหวัง เพื่อใช้เป็นข้อมูลตั้งต้นในการจัดทำผังชุมชน โดยได้จัดให้มีการหารือปัญหาข้อจำกัดและทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนการใช้ประโยชน์จากโอกาส และการรับมือกับความเสี่ยง โดยได้ข้อสรุปการพัฒนาในอนาคตที่ชุมชนตะพงต้องการ ในด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม (การรักษาสภาพทางธรรมชาติ การป้องกันภัยพิบัติ) (ภาพที่ 4 และ 5) (4) บูรณาการข้อมูลข้างต้นโดยผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำมาร่างผังนโยบาย (ผังแนวคิด) ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้านการพัฒนาระบบคมนาคมขนส่ง ด้านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค

ภาพที่ 4 ประมวลข้อคิดเห็นของผู้นำชุมชน

และสาธารณูปการ ด้านการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง จากนั้น ได้นำเสนอในที่ประชุมหรือผู้บริหารท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชน อุตสาหกรรม และกลุ่มอื่นที่เกี่ยวข้อง ทีละกลุ่ม เพื่อแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระ ข้อมูลที่ประมวลได้ทั้งหมดถูกนำมาวิเคราะห์และปรับปรุงร่างผังนโยบายทั้ง 4 ผัง ดังกล่าว (5) พัฒนายุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการ และตัวชี้วัด โดยผู้เชี่ยวชาญเป็นผู้จัดทำเพื่อบริหารจัดการพื้นที่ให้เป็นไปตามแนวทางการพัฒนาที่กำหนดไว้ในผังชุมชน

จากนั้น ได้นำเสนอในที่ประชุมสัมมนาระดมความคิดเห็น เพื่อปรับปรุงรายละเอียดเป็นขั้นตอนสุดท้าย (ภาพที่ 6)

ในที่นี้ ขอกล่าวถึงผลการจัดทำผังชุมชนตะพง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผังนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียว พื้นที่โล่ง และสภาพแวดล้อม และแนวทางการนำไปใช้ประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม สรุปได้ดังนี้ ในการสำรวจพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง (รวมแหล่งน้ำ) ในพื้นที่ตำบลตะพง โดยการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนและผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลตะพง ในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ 2559 พบว่า พื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งที่ชุมชนเห็นว่ามีมีความสำคัญต่อการใช้ชีวิตประจำวัน มีจำนวน 148 แปลง มีเนื้อที่รวมประมาณ 3,000 ไร่ แปลงส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เพื่อนันทนาการและพักผ่อน และพื้นที่เพื่ออรรถประโยชน์ เช่น สวนสาธารณะ ลานในบริเวณวัด และโรงเรียน ศูนย์เรียนรู้ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก และสวนสุขภาพ รวมทั้งพื้นที่เพื่อการป้องกันภัยพิบัติทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น เช่น พื้นที่ริมแนวคลองและประตูน้ำ และพื้นที่รอบอ่างเก็บน้ำ อัตราส่วนพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งดังกล่าว ต่อจำนวนประชากร คิดเป็นประมาณ 240 ตารางเมตรต่อคน หรือประมาณร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งหมด (ตำบลตะพงมีสถิติประชากรใน ปี 2558 ประมาณ 20,000 คน และมีพื้นที่รวมประมาณ 35,000 ไร่ (ประมาณ 26 ตารางกิโลเมตร)) ในจำนวน 148 แปลง มีพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง จำนวน 36 แปลง ที่ได้บรรจุลงในผังนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียว พื้นที่โล่ง และสภาพแวดล้อม ซึ่งครอบคลุมพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง 2 ประเภท ที่สามารถใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นเป็นมาตรการควบคุมการใช้ประโยชน์พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางนิเวศวิทยา และพื้นที่เพื่อการป้องกันภัยพิบัติทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้น จึงได้มีการจัดทำ (ร่าง) ข้อบัญญัติ เรื่อง การบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งขององค์การบริหารส่วนตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง ประกอบด้วยเนื้อหาสาระสำคัญครอบคลุมแปลงพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการพื้นที่ มาตรการและวิธีการเพื่อดำเนินการ

ภาพที่ 5 รูปร่างผังนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง ประเภททรัพยากรธรรมชาติและป้องกันภัยพิบัติ (ที่มาของแผนภาพ: สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม.)

ให้บรรลุนโยบาย รวมถึงกฎระเบียบและข้อบังคับ นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดของยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ และมาตรการสำหรับการบริหารจัดการพื้นที่ดังกล่าว โดยมีโครงการที่น่าสนใจ เช่น โครงการให้ความรู้และเสริมสร้างความตระหนัก เพื่อเสริมสร้างให้เกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งโดยชุมชน โครงการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการพัฒนาระบบชลประทาน โครงการจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นเพื่อการดูแลรักษาพื้นที่ป้องกันภัยน้ำท่วม โครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนาพื้นที่กันชนระหว่างชุมชนกับอุตสาหกรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เพื่อก่อให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ได้จริง (ร่าง) ข้อบัญญัติดังกล่าวที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการในขั้นตอนนี้จะต้องถูกนำเสนอต่อประชาชนเพื่อรับฟังความคิดเห็น และต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาท้องถิ่น พร้อมทั้งผ่านขั้นตอนที่เกี่ยวข้องเพื่อการประกาศใช้ต่อไป นอกจากนี้ ยังต้องมีกระบวนการผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนการดำเนินงานตามของยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ และมาตรการดังกล่าว เพื่อสามารถดูแลรักษาและพัฒนาพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งประเภทพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางนิเวศวิทยา และพื้นที่เพื่อการป้องกันภัยพิบัติทั้งที่เกิดจากธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ได้อย่างยั่งยืนและเป็นไปตามความต้องการของชุมชน

3. ข้อคิด ประโยชน์ และแนวทางการขยายผลโครงการในอนาคต

จากการดำเนินงานโครงการในครั้งนี้ มีข้อสรุปที่สำคัญ คือ หากชุมชนต้องการดูแลรักษาพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี สิ่งแวดล้อมที่สะอาด และเอื้อต่อการใช้ชีวิตประจำวัน ชุมชนมีทางเลือกโดยริเริ่มด้วยตนเอง โดยรวมตัวกัน ประสานงานกับผู้บริหารท้องถิ่น และหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ พุดคุยหาข้อตกลงร่วมกันในเรื่องทิศทางการใช้ประโยชน์ที่ดินตามความต้องการของตนเองโดยต้องคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ สภาพเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ ฯลฯ พร้อมทั้ง จัดหาหรือขอความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญด้านผังเมืองและ/หรือการบริหารจัดการเมืองและผู้เชี่ยวชาญด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งอาจเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่ชุมชนยอมรับนับถือ เพื่อร่างแผนผังซึ่งเป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชนขึ้นมา จากนั้น เพื่อให้เกิดการนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ข้อตกลงดังกล่าวนี้ ต้องถูกนำไปผ่านกระบวนการรับรองหรือพิจารณาโดยผู้แทนประชาชนในสภาท้องถิ่นเป็นลำดับแรกก่อน ในทางกลับกัน ผู้บริหารท้องถิ่นหรือผู้นำชุมชนก็สามารถเป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์กระบวนการนี้ขึ้นมาได้เช่นกัน ประโยชน์ที่เกิดขึ้นทันทีในระหว่างดำเนินการ คือ ความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของมีส่วนตัดสินใจอนาคตการใช้พื้นที่ของตนเอง การตระหนักถึงความต้องการหรือมุมมองของคนอื่นในชุมชน การเรียนรู้ด้วยตนเองในการช่วยเหลือหาทางออกของปัญหาาร่วมกัน และข้อมูลที่ได้รับจะเป็นประโยชน์ในกรณีมีการจัดทำผังเมืองรวมอีกด้วย

สำหรับนักวิชาการที่สนใจจัดทำผังชุมชนในพื้นที่อื่นหรือต่อยอดขยายผลต่อไป มีข้อคิดและข้อสังเกต ได้แก่ (1) ความตั้งใจและร่วมมืออย่างต่อเนื่องของผู้บริหารและบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งผู้นำชุมชน เป็นปัจจัยหลักแห่งความสำเร็จ ดังนั้น คณะผู้ศึกษาต้องสื่อสารให้ข้อมูลเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ และเป็นระยะๆ จนสิ้นสุดโครงการ (2) ในกรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการจัดตั้งคณะทำงานที่ประกอบด้วยผู้บริหารและบุคลากร สมาชิกสภาท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้แทนหน่วยงานในพื้นที่ จะเป็นกลไก

ภาพที่ ๖ สัมมนาระดมความคิดเห็นผู้แทนชุมชน

สำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้การดำเนินงานโครงการเป็นระบบ และสามารถสร้างเครือข่ายชุมชนที่มีประสิทธิภาพ (3) ในการวางแผนการสำรวจพื้นที่ควรใช้ประโยชน์จากข้อมูลพื้นฐานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอยู่ให้มากที่สุด โดยควรพิจารณาใช้ข้อมูลในแผนที่ภาษี (หากมี) เนื่องจากมีข้อเท็จจริงที่สำคัญ เช่น ขอบเขตหมู่บ้าน กรรมสิทธิ์ที่ดิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน นอกจากนี้ คณะผู้สำรวจควรประกอบด้วยผู้แทนชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้แทน

หน่วยงานในท้องถิ่น เพื่อให้การชี้เป้าหมายพื้นที่และการสำรวจเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้องและรวดเร็ว มีการมีส่วนร่วมของประชาชน และผลการสำรวจพื้นที่ควรนำมาจัดทำระบบฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อสามารถประยุกต์ใช้ประโยชน์สำหรับการบริหารจัดการได้อย่างกว้างขวางต่อไป (4) คณะผู้ศึกษาและจัดทำผังชุมชน ควรประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านผังเมือง การพัฒนาเมือง การออกแบบชุมชน ทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมและการประชาสัมพันธ์ สารสนเทศภูมิศาสตร์ และบุคลากรสนับสนุนเพื่อบันทึกข้อมูลและถ่ายภาพ

แนวทางการจัดทำผังชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งในการศึกษาครั้งนี้ มีศักยภาพในการขยายผลไปสู่พื้นที่อื่น เช่น พื้นที่เป้าหมายการพัฒนาเมืองอุตสาหกรรมเชิงนิเวศ ตามนโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน โดยเฉพาะจังหวัดในภาคตะวันออก อย่างไรก็ตาม ต้องศึกษาบริบทของพื้นที่และพิจารณาเจตนาารมณ์ของชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนี้ ผังชุมชนและมาตรการเสริมด้านการจูงใจ ยังมีศักยภาพพัฒนาเป็นส่วนหนึ่งของแผนนโยบายการบริหารจัดการพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่งในระดับชาติและระดับภูมิภาคต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

- มัธยา รักษาสัตย์. (๒๕๕๘). โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม (ตอนที่ ๑). วารสารทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนักงานนโยบายและแผนทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ปีที่ ๔ (ฉบับที่ ๒) เมษายน-มิถุนายน, หน้า ๓๔-๔๗
- มัธยา รักษาสัตย์. (๒๕๕๘). โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม (ตอนที่ ๒). วารสารทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, สำนักงานนโยบายและแผนทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ปีที่ ๔ (ฉบับที่ ๓) กรกฎาคม-กันยายน, หน้า ๓๐-๓๗
- สำนักงานนโยบายและแผนทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (๒๕๕๙). คู่มือการจัดทำผังชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชนสีเขียวอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุขชัย สุขสำราญ.
- สำนักงานนโยบายและแผนทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (๒๕๕๙). โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม: กิจกรรมการจัดทำกลไกและเครื่องมือเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ตัวอย่าง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. รายงานฉบับสุดท้าย. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุขชัย สุขสำราญ.
- สำนักงานนโยบายและแผนทฤษฎาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (๒๕๕๙). เอกสารถอดบทเรียน. โครงการชุมชนอยู่คู่อุตสาหกรรม: กิจกรรมการจัดทำกลไกและเครื่องมือเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ตัวอย่าง โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุขชัย สุขสำราญ.